

TEFSİRİYAT

Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2026 (Haziran/June)

TAFSIRIYAT

التفسيريات

İlahiyat Fakültelerinde İşlenen Sarf Konularında Âyetlerle İstishâd Durumu*

The Use of Quranic Verses as Evidence (Istishhâd) in Sarf Topics Taught at Faculties of Theology

الاستشهاد بالآيات القرآنية في مسائل الصرف المُدرَّسة في كليات الإلهيات

Muhammet Sıddık Günay

Diyanet İşleri Başkanlığı Gaziantep Hacı Ahmet Zıylan Dini
Yüksek İhtisas Merkezi Kursiyeri,
Directorate of Religious Affairs Gaziantep Hacı Ahmet Zıylan Religious Higher Education Center Trainee,
Gaziantep/Türkiye
225052014@ogr.gibtu.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0002-0688-0857>

Ahmet Akbaş

Doç. Dr., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Gaziantep Islam Science and Technology, Faculty of Teologi, Department of Tafsir
Gaziantep/Türkiye
ahmetakbas101@hotmail.com.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1224-151X>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 17 Mart 2026

Kabul Tarihi: 21 Haziran 2026

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2026

Article Information

Article Type: Research Article

Date Received: 17 March 2026

Date Accepted: 21 June 2026

Date Published: 30 June 2026

Atıf/Citation: Günay, Muhammet Sıddık; Akbaş, Ahmet. “İlahiyat Fakültelerinde İşlenen Sarf Konularında Âyetlerle İstishâd Durumu”. *Tefsiriyyat* 1 (Haziran 2026), 26-48.

Değerlendirme: Çift Taraflı Kör Hakemlik

Hakem Sayısı: İki Dış Hakem

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması ve Fon Desteği Beyanı: Etik kurallara uyulduğu, yazar(lar)ın herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığı ve herhangi bir dış fon almadıkları beyan edilmiştir.

İntihal: Tespit edilmemiştir. (intihal.net).

Lisans: Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Yayıncı: Tefsiriyyat-Eyyüp Tuncer

* Bu makale, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Ün. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde 2025 yılında Doç. Dr. Ahmet Akbaş danışmanlığında Muhammet Sıddık Günay tarafından tamamlanan “İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde İşlenen Sarf Konularında Âyet ve Hadislerle İstishâd Durumu” başlıklı yüksek lisans tezinden istifadeyle hazırlanmıştır.

Review: Double-blind

Reviewers: Two External

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Conflict of Interest and Funding Statement: It is declared that ethical rules have been complied with, the author(s) have no conflict of interest, and no external funding was received.

Plagiarism: No plagiarism detected. (intihal.net).

License: This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Published by: Tefsiriyyat-Eyyüp Tuncer

* This article is derived from the master's thesis titled 'The Status of Istishhâd with Verses and Hadiths in Sarf Topics Taught in the Faculties of Theology and Islamic Sciences,' completed by Muhammet Sıddık Günay in 2025 at Gaziantep Islamic Science and Technology University, Institute of Graduate Studies, under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Ahmet Akbaş.

İlahiyat Fakültelerinde İşlenen Sarf Konularında Âyetlerle İstishâd Durumu

The Use of Quranic Verses as Istishhâd in Sarf Topics Taught at Faculties of Theology

الاستشهاد بالآيات القرآنية في مسائل الصرف المُدرَّسة في كليات الإلهيات

ÖZ

İslami ilimler literatüründe istishâd, bir kelimenin veya bir ifadenin, lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olarak kabul edilen nazım veya nesir örneği vermek anlamında kullanılan bir terim olup özellikle Arapça öğretiminde çok önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma da Arapça gramerinde önemli bir yere sahip olan sarf ilminin öğretiminde âyetlerle istishâd yönteminin ülkemizdeki ilahiyat fakültelerinde yaygın olarak istifade edilen bazı Arapça öğretim setlerindeki kullanım durumunu incelemektedir. Türkiye’de yaygın olarak kullanılan setlerden *Akademik Arapça*, *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, *el-Kavâ'idu'l-Muşecci'a* ve *el-Arabiyyetü li'l-Hayât* setleri özelinde konu ele alınmış; bu setlerdeki sarf konularında âyetlerle istishâdın ne ölçüde yer aldığı analiz edilmiştir. Yapılan inceleme neticesinde bu setlerin sarf ilmine dair bazı konularda âyetlere yer verdiği, hadis örneklerinin ise çok sınırlı kaldığı görülmüştür. Âyetlerle istishâd bakımından *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk* ve *el-Kavâ'idu'l-Muşecci'a* setlerinin diğerlerine göre öne çıktığı, daha fazla örneğe yer verdiği tespit edilmiştir. Ancak incelemiş olduğumuz setlerin hiçbirinde müzârî fiilin nasb ve cezm edilmesi, sülâsî mücerred bâblar, taaccüb fiilleri ve ism-i tasghîr konularında âyetle istishâd yapılmadığı görülmüş, bu konularda tarafımızca tespit edilen âyetler istishâd amacıyla verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Sarf, İlahiyat Fakültesi, Âyet, İstishâd.

ABSTRACT

In the literature of Islamic sciences, istishhâd (attestation/citation) is a term used to signify the practice of providing examples from authoritative prose and poetry to prove the phonetic, semantic, and usage accuracy of a word or expression. It is a method of profound significance, particularly in the instruction of the Arabic language. This study examines the utilization of Qur'anic verses as a method of istishhâd in the teaching of sarf (Morphology) -a fundamental branch of Arabic grammar- within widely used Arabic language sets in Turkey's Faculties of Theology. The research specifically focuses on the following sets: *Akademik Arapça*, *al-Arabiyyah bayna Yadayk*, *al-Qawâ'id al-Mushajji'ah*, and *al-Arabiyyah li'l-Hayât*. It analyzes the extent to which Qur'anic verses are incorporated into the morphological topics within these materials. The findings indicate that while these sets include verses for certain subjects within sarf, the inclusion of Hadith as examples remains extremely limited. In terms of istishhâd via Qur'anic verses, the *al-Arabiyyah bayna Yadayk* and *al-Qawâ'id al-Mushajji'ah* series were found to be more prominent, featuring a higher frequency of examples than the others. However, the analysis revealed that none of the examined sets utilized Qur'anic citations for topics such as the nasb (subjunctive) and jazm (jussive) moods of the imperfect verb (mudaari'), the thulâthî mujarrad (triliteral root) chapters, verbs of wonder (ta'ajjub), and the diminutive noun (ism al-tasghîr). Consequently, this study provides relevant Qur'anic verses identified by the author to serve as istishhâd for these specific subjects.

Keywords: Arabic Language, Sarf (Morphology), Faculty of Theology, Qur'anic Verse, Istishhâd.

المُلخَص

يُعدُّ الاستشهاد في تراث العلوم الإسلامية مصطلحاً يُراد به الاستدلال بنصٍّ شعري أو نثري ثبتت صحته؛ لإثبات صحة لفظٍ أو تعبيرٍ من حيث اللفظ أو المعنى أو الاستعمال، ويحتل مكانةً بالغة الأهمية، ولا سيما في تعليم اللغة العربية. وتتناول هذه الدراسة واقع توظيف الاستشهاد بالآيات القرآنية في تدريس موضوعات علم الصرف، الذي يُعدُّ أحد أهم علوم العربية، وذلك من خلال تحليل عدد من سلاسل تعليم اللغة العربية الأكثر اعتماداً في كليات الإلهيات في تركيا. وقد اقتصرَت الدراسة على أربع سلاسل تعليمية واسعة الانتشار، وهي: الأكاديمية العربية (Akademik Arapça) والعربية بين يديك والقواعد المشجعة والعربية للحياة حيث جرى تحليل مدى حضور الاستشهاد بالآيات القرآنية في موضوعات الصرف الواردة فيها. وأظهرت نتائج الدراسة أن هذه السلاسل تستشهد بالآيات القرآنية في بعض موضوعات علم الصرف، في حين ظلَّ الاستشهاد بالأحاديث النبوية محدوداً للغاية. كما تبين أن سلسلتي العربية بين يديك والقواعد المشجعة تتقدمان على غيرهما من حيث كثرة الاستشهاد بالآيات القرآنية وتنوعها. ومع ذلك، كشفت الدراسة أن أياً من السلاسل التي خضعت للتحليل لم يستشهد بالآيات القرآنية في موضوعات نصب الفعل المضارع وجزمه، وأبواب الفعل الثلاثي المجرد، وأفعال التعجب، والاسم المصغر. ولذلك اقترحت الدراسة مجموعةً من الآيات القرآنية المناسبة للاستشهاد في هذه الموضوعات؛ سداً لهذا النقص، وإثراءً للمحتوى التعليمي.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية وبلاغتها، الصرف، كليات الإلهيات، الآيات القرآنية، الاستشهاد.

Giriş

Dünya üzerinde mevcut en eski dillerden biri Arapçadır. İslam dininin miladi 7. asırda Arap topraklarında ortaya çıkışı ile birlikte Arapça hızlı bir şekilde gelişme göstermiş, bu dile dair çok önemli eserler telif edilmiştir. Arapçaya dair kaidelerin tespiti ve öğretilmesinde başvurulan en önemli yöntemlerden biri de ilgili kaidelere gerek cahiliye şiirinden gerekse âyet ve hadislerden örnekler vermektir. “İstişhâd” diye tabir edilen bu yöntem Arapça öğretiminde öne çıkan önemli bir husustur. İlgili kaidelere özellikle âyetlerden istişhâd getirme geleneği, Kur’an-ı Kerim’in İslam’ın birinci kaynağı olması ve beşer üstü bir yönünün bulunması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Âyetlerle istişhâd usûlü, gerek nahiv ve sarf ilminde gerekse belagata dair konularda uygulanmaya devam eden kadim bir gelenektir. Bu nedenle çalışmamızda, ülkemizde Arapça eğitimi veren önemli kurumlardan olan ilahiyat fakültelerinde sarf ilminin öğretiminde âyetlerle istişhâd konusu ele alınacaktır.

İlahiyat fakültelerinde, özellikle hazırlık sınıflarında, diğer dilsel becerilerin yanında temel nahiv ve sarf bilgileri üzerinde de durulmakta, bu amaçla hazırlanmış olan Arapça öğretim setleri üzerinden öğrencilere Arap dilinin temel kaideleri öğretilmektedir. Ülkemizde yaygın olarak kullanılan Arapça öğretim setlerinin, hangi sarf konularında ve ne oranda âyetlerle istişhâdda bulunduğu hususu, daha önceleri araştırılıp tespit edilmiş bir konu olmadığından çalışmamız bu yönüyle özgün bir mahiyet arz etmektedir.

Araştırmamızda, ilgili setlerdeki sarf konularında âyetlerle istişhâd konusuna geçilmeden önce, ilahiyat fakültelerinin kısa tarihçesi ve bu fakültelerdeki Arapça eğitimi hakkında genel bilgiler verilecek, sarf ilminin mahiyeti ve önemi üzerinde durulacak, fakültelerde yaygın olarak kullanılan Arapça öğretim setleri kısaca tanıtılacak, bu setlerde hangi sarf konularının işlendiği tespit edilecek ve bunların listesi verilecektir. Akabinde ise bu setlerdeki sarf konularında âyetlerle istişhâd durumu irdelenecektir.

Türkiye’deki ilahiyat fakültelerinde Arapça öğretimi için yaygın olarak kullanılan setlerden bu çalışmada esas alacağımız setler dört tane olup bunlar şöyledir:

1. Süleyman Kablan, *Akademik Arapça* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2023.)
2. Abdurrahmân b. İbrâhîm el-Fevzân, Muhtâr et-Tâhir Hüseyin ve Muhammed Abdulhâlik Muhammed Fadl, *el-Arabîyyetü beyne Yedeyk* (Riyad: Arabic For All, 2014.)
3. Halil İbrâhîm Kaçar, Ali Bulut, Yılmaz Özdemir, *el-Kavâ’idu’l-Muşecci’a* (İstanbul: Marmara Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.)
4. Mahmud İsmail Sîni, Nâsîf Mustafa Abdulaziz, Muhyiddin Ahmed Salih, Mustafa Ahmed Süleyman, *el-Arabîyyetü li’l-Hayât* (Riyad: Câmi’atü’l-Melik Suud, 1994.)

1. İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi

Mazisi Cumhuriyet dönemi öncesine kadar ulaşan ilahiyat fakülteleri, 1 Eylül 1900 tarihinde İstanbul’da Dâru’l-Fünûn-i Şâhâne’de, Ulûm-i Âliye-i Dîniyye şubesi ile faaliyete başlamıştır. Bölümün eğitim süresi dört yıl olup burada tefsir, hadis, hadis usulü, fıkıh, fıkıh usulü ve kelam gibi dersler işlenmiştir.¹ Fakülte, tarihi süreç içerisinde farklı müfredatlarla eğitime

¹ Halis Ayhan, “İlâhiyat Fakültesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/70-71.

devam etmiştir.² Cumhuriyetin kurulmasından sonra 7 Ekim 1925 yılında çıkarılan Dârülfünûn Tâlimatnâmesi'nde "İlahiyat Fakültesi" ibaresi geçmiştir. 31 Mayıs 1933 tarihinde çıkarılan bir kanunla İstanbul Dârülfünûn'u kapatılmış, yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

4 Haziran 1949 tarihinde çıkarılan 5424 sayılı kanunla, Ankara Üniversitesi bünyesinde ilahiyat fakültesi kurulmuş ve buradaki eğitim öğretim faaliyetleri, 21 Kasım 1949 tarihinde başlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, zamanla kendi akademik personelini de yetiştirmeye başlamıştır. Daha sonra 1971 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağlı olan ve eğitim süresi beş yıl olarak belirlenen İslami İlimler Fakültesi kurulmuştur. Ayrıca 1987-1995 yılları arasında farklı illerde şubeleri açılmıştır.³

Ülkemizde 1998 yılından itibaren "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği" bölümü, 2006 yılında İlahiyat Lisans Tamamlama Programı (İLİTAM), 2011 yılından itibaren de "Uluslararası İlahiyat", "Arapça İlahiyat" ve "İngilizce İlahiyat" programları açılmıştır.⁴ Türkiye'de, 2025 yılı itibarıyla vakıf veya devlet üniversitelerinde 84 ilahiyat fakültesi ve 16 İslami ilimler fakültesi aktif olarak eğitime devam etmektedir.⁵ Biz çalışmamızda bu isim farkını dikkate almadan tamamı için "İlahiyat Fakültesi" ibaresini tercih edeceğiz.

2. İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretimi ve Yaygın Olarak Kullanılan Setler

İlahiyat fakültelerinde öğretilen derslerin temel kaynaklarının Arapça olması, bu dilin öğrenilmesi ve öğretilmesi hususunda en büyük etkenlerden birisidir. Fakültelerin Arapça hazırlık sınıflarında genel olarak sarf, nahiv, imlâ, istimâ' ve muhâdese gibi dersler verilmektedir. Öğrenciler, hazırlık sınıfından sonra da temel İslam bilimlerine dair derslerin içeriğinde Arapça metinleri görmeye devam etmektedir. Zira eğitim süresince öğrencinin, Arapça bilgisini sürekli taze tutması gerekmektedir.⁶ Hazırlık sınıfı sonrasında öğrencilerin Arapça dil yeterliklerini muhafaza etmeleri, öne çıkan sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim konuya ilişkin gerçekleştirilen bazı araştırmalar da bu durumu ortaya koymaktadır.⁷

İlahiyat fakültelerinde Arapça eğitimi, ağırlıklı olarak hazırlık sınıflarında verilegelmiştir.⁸ Ancak bu uygulamadan 1998 yılında vaz geçilerek hazırlık sınıfları kaldırılmış, Arapça dersleri de lisans dönemine yayılmıştır. Fakat eğitimde görülen yeterlilik seviyesinin düşmesi sonucu 2009 yılında bazı fakültelerde tekrardan hazırlık sınıfları zorunlu kılınmış ve 2013 yılından itibaren birkaç fakülte dışında yeniden hazırlık sınıfları zorunlu kılınarak programa dâhil edilmiştir.⁹ Sarf dersi için her üniversitenin kendi müfredatında belirlediği setler kullanılmıştır. Çalışmamızda bu setlerden dört tanesi seçilmiş olup bunlar şöyledir:

a. *el-Kavâ'idu'l-Muşecci'a*

Bu eser, ilahiyat fakülteleri hazırlık sınıflarında okutulan Arapça setlerinden olup içerisinde üç cilt nahiv (*el-Kavâ'idu'l-Muşecci'a Nahv* 1-2-3) ve iki cilt sarf (*el-Kavâ'idu'l-Muşecci'a*

² M. Fatih Genç, "Avrupa ve Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri Lisans Programları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/1 (2013), 27-45.

³ Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", 22/71.

⁴ Genç, "Avrupa ve Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri Lisans Programları", 28.

⁵ "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi" (Erişim 05 Ağustos 2025).

⁶ Orhan Oğuz, "İlahiyat Fakültesi Hazırlık Sınıfından Sonra Arapça Öğretiminde Kesintiye Uğraması Sorunu", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (24 Temmuz 2019), 452-459.

⁷ İsmail Ekinci, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerine Verilen Arapça Hazırlık Eğitimine Dair Bir İnceleme", *Van İlahiyat Dergisi* 7/11 (15 Aralık 2019), 144-161.

⁸ Oğuz, "İlahiyat Fakültesi Hazırlık Sınıfından Sonra Arapça Öğretiminde Kesintiye Uğraması Sorunu", 453.

⁹ Hasan Soyipek, "İlahiyat Fakülteleri Hazırlık Sınıflarında Yürütülen Arapça Öğretimine İlişkin Öğrenci Başarılarının Tespit Edilmesi: Isparta İlahiyat Fakültesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (01 Haziran 2014), 71-88.

sarf 1-2) olmak üzere toplam beş ciltten oluşmaktadır. Yazarları Prof. Dr. Halil İbrâhîm Kaçar, Prof. Dr. Ali Bulut ve Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Özdemir'dir. Eser, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV) tarafından neşredilmiştir. Setin giriş kısmında, jenerik bilgileri Türkçe verildikten sonra içindekiler kısmı da dâhil olmak üzere kitabın tamamı Arapça olarak hazırlanmıştır.

b. el-Arabiyyetü beyne Yedeyk

Modern teknikler kullanılarak fasih Arapçayı öğretmeyi hedefleyen setin yazarları Dr. Abdurrahmân b. İbrâhîm el-Fevzân, Dr. Muhtâr et-Tâhir Hüseyin ve Dr. Muhammed Abdulhâlik Muhammed Fadl'dır. Eserin tamamı Arapçadır. Baskısı renkli olup temel Arapça düzeyinden hatta Arap alfabesinden başlayarak öğrenciyi tedrici bir şekilde ilerleten bir sisteme sahiptir. Setin öne çıkan özelliklerinden birisi de hazırlık sınıfları müfredatında bulunan okuma (kırâe), yazma (imlâ/kitâbe), dinleme (istimâ') ve konuşma (muhâdese) gibi dersleri her konu ve bölümde bir araya toplamış olmasıdır. Ayrıca bolca tablo ve resimlerle örneklendirilmiş alıştırmalar mevcuttur. Set, toplam sekiz kitaptan oluşmaktadır.

c. el-Arabiyyetü li'l-Hayât

Bu set toplamda dört ciltten müteşekkildir. Suudi Arabistan'ın Riyad Melik Suud Üniversitesi'ndeki hocalardan Mahmud İsmail Sîni ve arkadaşları Nâsîf Mustafa Abdulaziz, Muhyiddin Ahmed Salih ve Mustafa Ahmed Süleyman tarafından hazırlanmıştır. Daha çok diyaloglara yer verilen sette gramer konuları da mevcuttur. Türkiye'de bazı üniversitelerin hazırlık sınıflarında ve Arapça eğitim veren kurumlarda kullanılmaktadır. Tamamı Arapçadır. Dört cilt kitap yaklaşık bin sayfanın üzerindedir. Sette nahiv ve sarf konuları kaide bölümünde karışık olup konular için müstakil bir başlık açılmamıştır.

d. Akademik Arapça

Set, on sekiz kitaptan oluşmakta olup sarf üç, nahiv dört, muhâdese dört, kıraa dört, inşa-ımlâ iki ve istimâ' bir cilttir. Mektep Yayınları tarafından neşredilen kitabın Arapça ismi, el-Arabiyyetü li'l-Câmiât'tır. Kitabın yazarı Süleyman Kablan'dır. Eserden, ilahiyat fakültelerinin hazırlık sınıflarının yanı sıra Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mütercim-Tercümanlık Bölümleri ve akademik dil kurslarında faydalanılmaktadır.

Kitap içerisindeki konular tablolarla ve resimlerle desteklenmiştir. Kitapta kullanılan dil Arapçadır. Çok az da olsa bazı konuların girişlerinde konuyla alakalı bazı Türkçe tanımlamalar da yapılmıştır. Resimler bazen bir cümleye bazen de bir kelimeye işaret için konulmuştur.

3. Sarf İlmi ve Önemi

Sarf kelimesi, Arapça “ص-ر-ف/s-r-f” kökünden türemiş bir masdar olup “bir şeyi bir halden diğerine çevirmek, bir şeyi diğer bir şey ile değiştirmek, çevirmek, döndürmek” anlamlarını taşımaktadır.¹⁰ Türk Dil Kurumu'nun tarifinde sarf, “harcama, tüketme, kullanma, biçim bilgisi ve fiil çekimi” şeklinde ifade edilmiştir. Bir terim olarak sarf, “asıl yani kök kabul edilen kelimeyi (masdar veya mâzî), lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmek” şeklinde tarif edilmiştir.¹¹ Sarf ilminin terim manasına dair buna yakın başka bazı

¹⁰ Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2013), 319-322.

¹¹ Hulusi Kılıç, “Sarf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/136-137.

tarifler de yapılmıştır.¹² Özetle sarf ilmi, kelimenin yapısıyla ilgilenen, ihtiyaca göre yeni kelimeler üretmeye yarayan bir ilim dalıdır.

Sarf ilmi, müstakil bir ilim olmadan önce nahiv ilmi içerisinde yer almıştır.¹³ Sîbeveyhî'nin *el-Kitâb* adlı eseri bu duruma örnek olarak verilebilir.¹⁴ Arap dili tarihçileri, sarf ilminin müstakil bir ilim dalı olmadan önce nahiv ilmiyle beraber işlendiğini ifade etmektedirler. Sarf ve tasrîf kelimeleri, mütekaddim dilciler tarafından aynı kavramı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ilmi ilk ortaya koyan kişinin -kesin olmamakla birlikte- alanında müstakil olarak yazmış olduğu *et-Taşrîf* ismindeki eseriyle bilinen Ebû Osman el-Mâzînî (ö. 249/863) olduğu kabul edilmektedir.¹⁵

4. Sarf İlmine Dair Eserler

Sarf ilmi başlangıçta nahivle iç içeyken sonraki süreçte müstakil bir ilim dalı olarak gelişmiştir. Çalışmanın bu kısmında sarf ilminin, ilk dönemden itibaren günümüze kadar telif edilmiş bazı eser ve müelliflerinin bilgilerine yer verilecektir.

Sarf ilmi hakkında yazılan çoğu eserin müellifi tespit edilmiş olup bunlar açıkça bilinmektedir. Ancak az da olsa müellifi belirlenemeyen fakat günümüze kadar ulaşan eserlerin de mevcut olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Örneğin, Osmanlı medreselerinde uzun süreler okutulmuş ve halen Türkiye'de okutulmaya devam eden *Mecmûatü's-sarf* kitabında bulunan *Emsile, Binâ ve Maksûd* isimli eserler, müellifleri tam olarak tespit edilemeyen eserlerdendir. Bu eserlerin müellifleri hakkında bazı tahminler mevcut olmakla birlikte kesinlik bulunmamaktadır.¹⁶

Sarf ilminin temel kaynakları, tarihi süreciyle birlikte üç başlık altında sunulacaktır. Bunlar, yeri geldikçe sarf konularına değinen çalışmalar, nahiv ilmiyle birlikte eserin belli bir bölümünü sarf konularının oluşturduğu kitaplar ve müstakil bir şekilde sarf konuları üzerine yazılan kitaplardır.¹⁷

4.1. Sarf Konularının Yeri Geldikçe Ele Alındığı Çalışmalar

Bu çalışmalar sarf ilmini, nahvin bir parçası görmemekle birlikte daha çok yeri geldikçe sarf konularına değinen genel çalışmalardır. Bu alanda öne çıkan eserler genellikle Garîbü'l-Kur'ân ve Garîbü'l-Hadîs çalışmaları, Hücetü'l-Kirâât ve Tevcîhü'l-Kirâât ile ilgili çalışmalar; Hadis şerhleri ve Lügat ile ilgili çalışmalardır. Bazı şerhler, haşiyeler ve ta'lîkatlarda, Arap şiirleri ve bunları şerh eden bazı çalışmalarda bu durum görülmektedir.

4.2. Sarf Konularının Ayrı Bir Başlıkla Ele Alındığı Eserler

Bu tür eserler sarf ilmini, nahiv ilminin bir parçası olarak gören, genel olarak ikinci veya son kısmında bazen de ilk bölümde sarf bilgilerine değinen eserlerdir. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

¹² Şehmus Ülker, "Şârihlerin Sarf İlminin Gelişimindeki Rolü ve Katkıları: Cürçânî'nin Şerhu'l-İzzî Adlı Eseri Üzerinde Bir İnceleme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57 (31 Aralık 2024), 261.

¹³ Halil Akçay, *Sıfırdan Zirveye Sarf* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 12.

¹⁴ Mohammad Shakib Asım, "Sarf İlminin Tarihçesi ve Bazı Arap Dil İlimleriyle Etkileşimi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]* 7/1 (30 Mart 2024), 52-73.

¹⁵ Halis Dede- Mehmet Şirin Çıkar, "Ebû Osman el-Mâzînî ve Sarf İlmindeki Yeri = Ebû Osman Al-Mâzînî And Its Role In Arabic Morphology", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research* IX/47 (2016), 56.

¹⁶ Asım, "Sarf İlminin Tarihçesi ve Bazı Arap Dil İlimleriyle Etkileşimi", 59.

¹⁷ İsmail Güler (Ed.), *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 169-203.

el-Kitâb, Ebû Bişr Ebû Osmân, Ebu'l-Hasen, Ebu'l-Hüseyn Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796).

el-Muktedab, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sumâlî (ö. 286/900)

el-Usûl fi'n-nahv, İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. Serî b. Sehl el-Bağdâdî (ö. 316/929).

el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb, Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144).

Elfiyyetü İbn Mu'tî (ed-Dürretü'l-elfiyye), Ebu'l-Hüseyn Ebû Zekerıyyâ Zeynüddin Yahyâ b. Abdülmü'tî b. Abdünnûr ez-Zevâvî el-Mağribî (ö.628/1231).

et-Tevtie, Ebû Ali Ömer b. Muhammed b. Ömer b. Abdullâh el-Ezdî el-İşbîlî en-Nahvî (ö. 645/1247).

el-Mukarrib, İbn Usfûr Ebu'l-Hasan Ali b. Mü'min b. Muhammed b. Ali el-Hadramî el-İşbîlî en-Nahvî (ö. 669/1270)

el-Kâfiyetü's-Şâfiye, Teshîlül'-Fevâid ve Tekmilül'-Makâsıd, el-Elfiyye (el-Hulâsatül'-elfiyye/el-Hulâsa) Ebû Abdullâh Cemâleddin Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274).

İrtişâfü'd-darab min Lisâni'l-Arab, Ebû Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344).

Hem'u'l-Hevâmi' fî şerhi Cemi'l-Cevâmi', Elfiyyetü's-Süyûtî en-nahviyye, Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505).

Câmiu'd-Dürûsi'l-Arabiyye, Mustafa el-Galâyînî Mustafa b. Muhammed Selîm el-Galâyînî (ö. 1364/1944).¹⁸

4.3. Sarf İlmi Konularını Müstakil Olarak Ele Alan Eserler

Bu tür eserler, sarf ilminin artık sistemleşmeye başladığı ve müstakil eserlerin yazıldığı ancak bazıları da günümüze ulaşamamış olan eserlerdir. Öyle ki Mâzinî'nin *et-Tasrîf* adındaki eseri dahi İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) *el-Munsif* isimli şerhiyle beraber ancak günümüze ulaşabilmiştir. Sarf alanında telif edilmiş müstakil eserlerden bazıları şunlardır:

el-Hemz, Abdullâh b. Ebî İshâk Zeyd b. Hâris ez-Ziyâdî el-Hadramî (ö. 117/735)

et-Tasrîf, el-Vakf ve'l-İbtidâ el-Kebîr, el-Vakf ve'l-İbtidâ es-Sağîr, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebû Sâre Ali el-Hasan el-Kûfî er-Ruâsî (ö. 187/803)

et-Tasrîf, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Mübârek el-Hasan el-Ahmer (ö. 194/810)

et-Tasrîf, el-Müzekker ve'l-Müennes, el-Maksûr ve'l-Memdûd, el-Cem've't-Tesniye fi'l-Kur'ân, el-Ebniye-Feale ve Ef'ale, el-Mesâdir fi'l-Kur'ân, el-Vakf ve'l-İbtîâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullâh el-Absî el-Ferrâ (ö. 207/822)

et-Tasrîf, el-Müzekker ve'l-müennes, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezîd b. Abdülekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sumâlî (ö. 286/900)

¹⁸ Güler, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri*, 169-174.

et-Tasrîf, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Yezdâd b. Rustüm et-Taberî (ö. 304/916'dan sonra)

et-Tasrîf, el-Müzekker ve'l-Müennes, el-Maksûr ve'l-Memdûd, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim (Muhammed) b. Keysân en-Nahvî el-Bağdâdî (ö. 320/932)

Kitâbü'l-Ef'âl, İbnü'l-Kûtiyye: Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Abdülazîz b. İbrâhim el-Endelüsî el-İşbîlî el-Kurtubî (ö. 367/977)

et-Tekmile, Ebû Ali el-Fârisî: Ebû Ali Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr elFârisî (ö. 377/987)

el-Münsîf, *et-Tasrîfü'l-Mülûkî*, Sırru Sınâati'l-İ'râb, el-Muktedab min Kelâmi'l'-Arab, İbn Cinnî Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî (ö. 392/1002)

el-Miftâh fi's-sarf, (*el'-Umûd / el'-Umde*) *Kitâb fi't-Tasrîf*, *el-Muktesid fî Şerhi't-Tekmile*, Abdülkâhir el-Cürcânî Ebû Bekir Abdülkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 471/1078-79)

Miftâhu'l'-Ulûm, Ebû Ya'kûb Sirâceddin Yûsuf b. Ebû Bekir b. Muhammed b. Ali el-Hârizmî es-Sekkâkî (ö. 626/1229)

eş-Şâfiye, *Şerhu's-Şâfiye*, İbnü'l-Hâcib Ebû Amr Cemâleddin Osman b. Ömer b. Ebû Bekr (ö. 646/1249)

Merâhu'l-Ervâh, Ebu'l-Fedâil Hüsâmeddin Ahmed b. Ali b. Mes'ûd (ö. VIII. [XIV.] yüzyılın başları)

Tasrîfü'l-İzzî / Tasrîfü'z-Zencânî / el-İzzî / el-Muhtasar, *el-Hâdî fi'n-nahvi ve's-sarfî*, *el-Kâfî fî Şerhi'l-Hâdî*, *Fethu'l-Fettâh fî Şerhi'l-Merâh*, Ebu'l-Meâlî İzzeddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm el-Hazrecî ez-Zencânî (ö. 655/1257)

Şerhu Tasrîfi'l-İzzî, Sa'deddin Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/ 1390)

Şerhu Tasrîfi'l-İzzî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî: Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî (ö. 816/1413)

Şerhu'l-Kasîdeti'l-Kâfiyye, Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)

Şerhu'l-Emsile, *Şerhu'l-Binâ*, *er-Risâle fî Fi'li't-Ta'accüb*, Kuyucaklı Abdullâh Efendi Abdullâh b. Mehmed b. Velî (ö. 1137/1725)

Fethu'l-Habîri'l-Latîf bi Şerhi Metni't-Tersîf, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (ö. 1277/1860)

Nüzhetü't-Tarf fî Muhtasari's-sarf, Luvis Şeyho el-Yesûî

Otuz Ders Yâhud Yeni Sarf-ı Arabî, Kilisli Ahmed Rifat Bilge (1874-1953)

Arapça Dilbilgisi, Mehmet Maksudoğlu

et-Tatbîku's-sarfî, Abduh er-Râcihî

Arap Dili Bilgisi, Hasan Akdağ

Arapça Dilbilgisi Sarf, M. Meral Çörtü

Arapça Fiil Çekimleri ve Sarf Bilgisi, M. Sadi Çögenli

Arapça Dilbilgisi (Sarf Bilgisi), Hüseyin Günday-Şener Şahin

Arapça Dilbilgisi Sarf, Hulusi Kılıç

Sıfırdan Zirveye Sarf, Halil Akçay

Leftetü't-Tarf fi İlmi's-sarf, Câmiu'l-Mütûni'd-Dirâsiyye, Mehmed Emin Er.¹⁹

5. İlahiyat Fakültelerinde İşlenen Sarf Konuları

Çalışmamızda incelediğimiz eserlerin içeriğine bakıldığında bunlarda işlenen sarf konularının şu üç başlık halinde taksim edilebileceği kanaatine varılmıştır:

a. Fiillerle İlgili Konular:

1. Mâzî-Müzârî-Emir Fiiller
2. Sahîh ve Mu'tel
3. Müteaddî ve Lazımî Fiiller
4. Sâlim Fiil
5. Meçhûl Fiil
6. Emir ve Nehiy Fiillerinin Yapılışı
7. Müzârî Fiilin Nasb ve Cezm Edilmesi
8. Sülâsî Mücerred Bâblar (Ebvâb-ı Sitte)
9. Sülâsî Mezîdler ve Çekimleri
10. Muda'af Fiil
11. Mehmûz Fiil ve Çekimi
12. Misâl, Ecvef, Nâkıs ve Lefîf Fiiller ile Çekimleri
13. Rubâî Mücerred ve Rubâî Mezîd Fiiller
14. Taaccüb Fiilleri

b. İsimlerle İlgili Konular

1. İsimlerde Müzekkerlik ve Müenneslik
2. Nekre ve Ma'rife
3. İsm-i Fâil
4. İsm-i Mef'ûl
5. İsm-i Âlet
6. İsm-i Tasğîr
7. İsm-i Tafdîl
8. İsm-i Mensûb
9. Sıfat-ı Müşebbehe
10. İsm-i Zaman, İsm-i Mekân ve Masdar-ı Mîmî

¹⁹ Güler, *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri*, 174-175.

11. Mübalağa İsm-i Fâil Sigaları

12. Menkûs, Maksûr ve Memdûd İsimler

c. Zamirlerle İlgili Konular

6. İstîşhâdın Tarifi ve Önemi

Ş-h-d (شَهِدَ) kökünden istif'âl (اِسْتِشْعَالٌ) babında bir masdar olarak gelen “istîşhâd” (اِسْتِشْهَادٌ) kelimesi sözlükte “şahit tutmak,²⁰ şahit getirmek,²¹ şahit göstermek”²² gibi anlamları ifade etmektedir. İstilahta ise “bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek” anlamında kullanılmaktadır. İstîşhâd için gösterilen örneğe “الشَّاهِدُ/eş-şâhid” denir ve çoğulu “الشَّوَاهِد/eş-şevâhid”tir. Bazı kaynaklarda, “ihticâc” ve “istidlâl” kelimelerinin de istîşhâd kelimesi yerine kullanıldığı vakidir.²³

Arap gramerinde özellikle nahiv ve sarf ilminin istîşhâd olarak kullandığı kaynakların Kur’ân-ı Kerim, hadisler ve Arap şiirleri olduğu görülmektedir. Kur’ân-ı Kerim ile istîşhâd, şahid getirme noktasında en sağlam ve en güvenilir konumdur.²⁴ Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’in belagat ve fesahat açısından en üst düzeyde olması sebebiyle onunla istîşhâd edilirken mütevatir, şâz ve âhâd kıraatler ile de istîşhâd yapılabileceğini öne süren dil âlimleri mevcuttur.²⁵

Kur’ân-ı Kerim’den sonra istîşhâd bakımından en kuvvetli şâhid hadislerdir.²⁶ Hadislerle istîşhâd hususunda üç temel görüş bulunmaktadır. Bu üç görüşten ikisi, “mutlak manada hadisle istîşhâd edilebilir” ve “mutlak manada hadisle istîşhâd edilemez” şeklindedir. Her iki görüş arasını uzlaştırarak lafzen Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ait olan sözlerle istîşhâd yapılabileceği ancak manen nakledilenlerle yapılamayacağı şeklinde üçüncü bir görüş de ileri sürülmüştür.²⁷

Arapça şiirlerin, özellikle nahiv ve sarf âlimleri tarafından istîşhâd için bir başvuru kaynağı olduğu bilinen bir durumdur. Ancak şiirlerle istîşhâd yapılırken hangi dönemler arasındaki şairlerin şiirleri ile istîşhâd yapılacağı hususunda bir kısıtlama olduğu görülmektedir. Bu dönemler, İslam öncesi cahiliye dönemi ile başlayıp hicrî 150 (m. 767) yılına kadar olan zamanı kapsamaktadır. “İhticac Dönemi” denilen bu dönem, şiirleriyle istîşhâd yapılan şairleri ifade etmektedir. Arap edebiyatında istîşhâd açısından şairler, “câhiliye dönemi şairleri”, “muhadram şairleri”, “İslâm’ın ilk döneminde yetişen şairler (mütekaddimûn)” ve “yeni şairler (müvellêdûn, muhdesûn)” olmak üzere dört gruba ayrılırlar.²⁸

İslam öncesinde Araplar, edebiyat ve dil alanında oldukça ilerlemişlerdir. Ancak bu ilerleme daha çok şifahî (sözlü) olarak devam etmiştir. Arapça dil yapısının yazıyla kayıt altına alınıp muhafaza edilmesi ve sistemli bir hal alması ancak İslam’ın doğuşu ve farklı coğrafyalara

²⁰ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Bakara 2/282.

²¹ en-Nisâ 4/15.

²² İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 5/215.

²³ İsmail Durmuş, “İstîşhâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/396; Yusuf Akçakoca, *Arap Dilinin Temel Dayanakları* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2023), 23.

²⁴ Mehmet Maşuk Acar, “Kıraatlerle İstîşhâdın Nahiv Konularının Anlaşılmasındaki Rolü (Şerhu İbn ‘Akîl Örneği)”, *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 6/3 (13 Aralık 2022), 399-428.

²⁵ Durmuş, “İstîşhâd”, 23/396.

²⁶ Bünyamin Arvasi, “Arap Dilinde Hadisle İstîşhâd ve Şemseddîn es-Sivasi’nin Hallü Meâkîdî’l-Kavâid Adlı Eserinde İstîşhâd Edilen Hadislerin Tahlili”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2022), 103-115.

²⁷ Mehmet Nezir Esin, *İlme Adanmış Bir Ömür: Zeynelabidin Âmidî ve El-Mesâilü’l-Maksûde Adlı Eseri*, 79-80.

²⁸ Durmuş, “İstîşhâd”, 23/396.

ulaşmasıyla gerçekleşmeye başlamıştır. Bu gelişmeler ışığında günümüze ulaşmış ve en sağlam kaynak metin olma özelliğine sahip olan kitap Kur’ân-ı Kerim olmuştur. Mütevatir yollarla bize ulaşan Kur’ân-ı Kerim’in sağlamlığı, kendisiyle istişhâd yapılması hususunda ilk sırada yer almasının temel sebebidir.²⁹

İslami ilimler alanında Kur’ân-ı Kerim’den sonra ikinci başvuru kaynağı olan hadisler, dil alanında da istişhâd kaynağı olarak kabul edilmiştir. Hadislerin bu yönüne rağmen şiirlerle istişhâd, hadislerle istişhâddan daha fazla yapılmıştır. Hadis rivâyetlerindeki lafızların mana yönüyle de nakledilmesi yani Hz. Peygamber’in (s.a.s.) lafızları dışındaki lafızlarla nakil yapılmış olması gibi sebeplerden dolayı hadislerle istişhâd, şiire nazaran geri planda kalmıştır. Yine de Arap dili alanında yazılan eserlerin çoğunda genel olarak hadislerle istişhâda yer verildiği olmuştur.³⁰

7. Arapça Öğretim Setlerinde Âyetlerle İstişhad Durumu

Çalışmamızın bu kısmında, incelediğimiz setler özelinde, ilahiyat fakültelerinde işlenen sarf derslerinde istişhâd amacıyla kullanılan bazı âyetler verilecek ve ilgili âyetin istişhâd yönü kısaca açıklanacaktır.

7.1. Fiillerle İlgili Konularda Âyetlerle İstişhad

7.1.1. Mazi Fiil

“قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ”

“(İbrâhîm, şöyle) dedi: “Esen kal!”³¹

Âyetteki (قَالَ) mazi bir fiildir. Yalın halde gelmiş olup fetha üzere mebnidir.

“إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ”

“Allah’ın yardımı ve fetih geldiğinde”³²

Âyette geçen (جَاءَ) mazi bir fiildir. Yalın halde gelmiş olup fetha üzere mebni kalmıştır.

7.1.2. Müzârî Fiil

“فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ”

“Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onu görecektir.”³³

Âyette geçen (يَعْمَلْ) kelimesi şart cümlesinde geldiği için meczûm olan müzârî bir fiildir. (يَرَهُ) kelimesi de müzârî olup şart fiiline cevap olarak geldiği için yine meczûmdur. Ancak illetli fiil olduğu için sondaki illet harfinin hazfî onun cezm alametidir.

“مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوتٍ”

“Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?”³⁴

²⁹ Mahmut Tekin, “Kur’ân ile İstişhâd Yöntemi Açısından Hatib eş-Şirbîni’nin ‘Nûru’s-Seciyye fî Halli Elfâzi’l-Âcurrûmiyye’ Adlı Eseri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (25 Aralık 2020), 153.

³⁰ Arvasi, “Arap Dilinde Hadisle İstişhâd ve Şemseddîn es-Sivâsi’nin Hallü Meâkîdî’l-Kavâid Adlı Eserinde İstişhâd Edilen Hadislerin Tahlili”, 103.

³¹ Meryem 19/47. Abdurrahman İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk* (Riyad: Arabic For All, 2014), 2/87-88.

³² en-Nasr 110/1. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/87-88.

³³ ez-Zilzâl 99/7. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/87-88.

³⁴ el-Mülk 67/3. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/87-88.

Âyette geçen (تَرَى) kelimesi illetli müzârî bir fiildir. Ref' durumunda geldiği için illet harfi sabit kalmıştır ve ref' alâmeti takdîrî olarak var sayılmaktadır.

7.1.3. Emir Fiili

“قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ”

“De ki: Ey Kâfirler!”³⁵

Âyette geçen (قُلْ) kelimesi sülâsî mücerred fiillerden olup emr-i hâzır sigasında gelmiştir.

“فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ”

“Bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.”³⁶

Âyette, (عَبَدَ) kökünden emr-i gâib cem-i müzekker sigası örnek getirilmiştir. Kural gereği emr-i gâib sigalarından önce bir harf gelirse emir lââmı (لِ) sıra sonrası cezm edilerek okunur.

7.1.4. Sahîh ve Mu'tel

“أَفَأَنْتُمْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ”

“Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dininize) mi döneceksiniz?”³⁷

Âyette geçen (مَاتَ) fiili, içerisinde illet harfi bulunduğu için mu'tel; (قُتِلَ) ve (انْقَلَبَ) fiilleri ise içerisinde illet harfi bulunmadığı için sahîh fiillerdendir.

“وَكَلَّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ”

“Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vaadetmiştir.”³⁸

Âyette geçen (وَعَدَ) fiili, içerisinde illet harfi bulunması sebebiyle mu'tel fiillerdendir.

“قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنُوا”

“(Allah ona) “İnanmıyor musun?” dedi.”³⁹

Âyette geçen (قَالَ) fiili içerisinde illet harfi barındırdığı için mu'tel fiildir.

7.1.5. Meçhûl Fiil

“كَلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ”

“Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, “Tadın yangın azabını” denilir.”⁴⁰

Âyette geçen (أُعِيدُوا) kelimesi, (إِفْعَال) babından mâzî ve illetli bir fiil olup meçhûl formundadır.

“فَكَذَّبُوا بِهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ”

“Artık onlar ve o azgınlar ile İblis'in askerleri hepsi birden tepetakla oraya atılırlar.”⁴¹

³⁵ el-Kâfirûn 109/1. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/235, 379-380.

³⁶ Kureyş 106/3. Halil İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 1/112-119.

³⁷ Âl-i İmrân 3/144. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/335-336.

³⁸ en-Nisâ 4/95. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/335-336.

³⁹ el-Bakara 2/260. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/335-336.

⁴⁰ el-Hac 22/22. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/146-153.

⁴¹ eş-Şuarâ 26/94. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/146-135.

Âyette geçen (كُنِبُوا) fiili, rubai mücerred ve mâzî bir fiil olup meçhûldür.

“وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ”

“Onları, gaflet içinde bulunup iman etmezlerken işin bitirileceği o pişmanlık günüyle uyar.”⁴²

Âyette geçen (قُضِيَ) kelimesi sülâsî mücerred bir fiil olup meçhûl formundadır.

7.1.6. Emir ve Nehiy Fiilinin Yapılışı

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.”⁴³

Âyette geçen (اغْفِرْ) kelimesi emr-i hâzır, (لَا تَجْعَلْ) kelimesi nehy-i hâzırdır.

“وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ”

“Yine de ki: “Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın.”⁴⁴

Âyette geçen (أَنْزِلْنِي) kelimesi (إِنْفَعَالٌ) bâbından emr-i hâzır şeklindedir.

7.1.7. Müzârî Fiilin Nasb ve Cezm Edilmesi

İncelemiş olduğumuz setlerin hiçbirinde bu konuda âyetlerle istişhâd yapılmamıştır. Hâlbuki bu konuda Kur'an'da birçok örnek mevcuttur. Şu âyetler örnek olarak verilebilir:

“أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى”

“İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder.”⁴⁵

Âyette geçen (أَنْ يُتْرَكَ) ifadesinde müzârî fiilin başına nasb edatlarından (أَنْ) gelmiş ve fiilin sonunu fetha üzere nasb kılmaştır.

“أَلَيْسَ لَمْ يُخْلَقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ”

“Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan.”⁴⁶

Âyette geçen (لَمْ يُخْلَقْ) ifadesinde müzârî fiilin başına cezm edatlarından (لَمْ) gelmiş ve fiilin sonunu cezm etmiştir.

7.1.8. Sülâsî Mücerred Bâblar

İncelemiş olduğumuz setlerin hiçbirinde bu konuda âyetlerle istişhâd yapılmamıştır. Hâlbuki bu konuda Kur'an'da birçok örnek mevcuttur. Şu âyetler örnek olarak verilebilir:

“قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ”

“Her topluluk kendi içeceği yeri bildi.”⁴⁷

⁴² Meryem 19/39. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/146-153.

⁴³ el-Haşr 59/10. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/112-119.

⁴⁴ el-Mü'minûn 23/29. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/112-119.

⁴⁵ el-Kiyâmet 75/36.

⁴⁶ el-Fecr 89/8.

⁴⁷ el-Bakara 2/60.

Âyette geçen (عَلِمَ) fiili sülâsî mücerred bir fiil olup dördüncü babdandır.

“وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ”

“Eşyalarını açtıklarında ödedikleri bedelin kendilerine geri verildiğini gördüler.”⁴⁸

Âyette geçen (فَتَحَ) fiili sülâsî mücerred bir fiil olup üçüncü babdandır.

7.1.9. Sülâsî Mezîdler ve Çekimleri

“يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ”

“Bunlar Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir.”⁴⁹

Âyette geçen (يُخَادِعُونَ) fiili sülâsî mezîdlerden (مُخَاعَلَةٌ) bâbından; (آمَنُوا) fiili ise sülâsî mezîdlerden (أَفْعَالٌ) bâbındandır.

“فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ”

“(İnsanlar ise, din) işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir.”⁵⁰

Âyette geçen (تَقَطَّعُوا) fiili, sülâsî mezîdlerden (تَفَعُّلٌ) babındandır.

“قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ”
“وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ”

“De ki: “Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.”⁵¹

Âyette geçen (اسْتَكْتَرْتُ) fiili sülâsî mezîdlerden (اسْتِفْعَالٌ) bâbından; (يُؤْمِنُونَ) fiili ise (أَفْعَالٌ) babından sülâsî mezîd fiil olarak gelmiştir.

“وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَى عَلَى يُوسُفَ وَابْتَغَيْتُ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ”

“Onlardan yüz çevirdi ve “Vah! Yûsuf’a vah!” dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu.”⁵²

Âyette geçen (تَوَلَّى) fiili (تَفَعُّلٌ) babından illetli sülâsî mezîd, (ابْتَغَيْتُ) kelimesi ise (إِفْعَالٌ) babından sülâsî mezîd bir fiildir.

7.1.10. Muda‘af Fiil

“فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ وَلَا يَخْضُ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ”

“Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir.”⁵³

Âyette geçen (يَدْعُ) ve (يَخْضُ) fiilleri sülâsî mücerredlerden muda‘af fiiller olup müzârî formundadır.

⁴⁸ Yûsuf 12/65.

⁴⁹ el-Bakara 2/9. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/120-177.

⁵⁰ el-Mü'minûn 23/53. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/120-177.

⁵¹ el-A'râf 7/188. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/120-177.

⁵² Yûsuf 12/84. Süleyman Kablan, *Akademik Arapça* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2023), 2/9-68.

⁵³ el-Maûn 107/1-3. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/32-53.

”هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ“

”Size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?”⁵⁴

Âyette geçen (أَدُلُّ) kelimesi muda’af sülâsî mücerred bir fiil olup müzârî fiilin nefs-i mütekellim sigasıdır.

”ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا“

”Sonra onlara karşı size tekrar egemenlik verdik. Mallar ve çocuklarla sizi güçlendirdik; sayınızı daha da çoğalttık.”⁵⁵

Âyette geçen (رَدَدْنَا) fiili sülâsî mücerredlerden muda’af mâzî bir fiildir. (أَمْدَدْنَا) fiili ise sülâsî mezîdlerin (أَفْعَالٍ) bâbından muda’af mâzî bir fiildir.

7.1.11. Mehmûz Fiil

”قُلْ مَا يَغْبِؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا“

”(Ey Muhammed!) De ki: ”Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.”⁵⁶

Âyette geçen (يَغْبِؤُا) fiili sülâsî mücerred mehmûzu’l-lâm olan bir fiildir.

”ءَأَمِنْتُمْ مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ“

”Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz? (O zaman) bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor.”⁵⁷

Âyette geçen (أَمِنْتُمْ) fiili sülâsî mücerred mehmûzu’l-fâ olan bir fiildir.

7.1.12. Misâl, Ecvef, Nâkıs ve Lefif Fiiller

”وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِلَٰهًا“

”Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi emretti.”⁵⁸

Âyette geçen (قَضَى) fiili nâkıs bir fiildir.

”وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ“

”İbrâhîm, bunu kendi oğullarına da vasiyet etti. Yakub da öyle.”⁵⁹

Âyette geçen (وَصَّى) fiili (تَفْعِيلٍ) babından lefif-i mefrûk bir fiildir.

”مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا“

”Kim yalnız dünya hayatını ve onun zinetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz.”⁶⁰

Âyette geçen (نُوَفِّ) fiili (تَفْعِيلٍ) babından müzârî lefif-i mefrûktur. Şart cümlesinin cevabında geldiği için sondaki illet harfi cezm alameti olarak hazfedilmiştir.

7.1.13. Rubâî Mücerred ve Rubâî Mezîd Filler

⁵⁴ Tâhâ 20/40. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/32-53.

⁵⁵ el-İsrâ 17/6. Kablan, *Akademik Arapça*, 2/99-110.

⁵⁶ el-Furkân 25/77. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/6-23.

⁵⁷ el-Mülk 67/16. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/6-23.

⁵⁸ el-İsrâ 17/23. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabîyyetü beyne Yedeyk*, 2/335-336.

⁵⁹ el-Bakara 2/132. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabîyyetü beyne Yedeyk*, 2/335-336.

⁶⁰ Hûd 11/15. Kablan, *Akademik Arapça*, 2/111-158.

“هَٰذَا لِكِ الْبَيْتِ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا”

“İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar.”⁶¹

Âyette geçen (زُلْزِلُوا) fiili rubâî mücerred fiillerden olup mâzî meçhûl formda gelmiştir. Ayrıca (زُلْزَالًا) aynı kelimenin masdarıdır.

“فَمَنْ رُخِّجَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ”

“Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir.”⁶²

Âyette geçen (رُخِّجَ) fiili rubâî mücerred olup mâzî meçhûl bir fiildir.

“تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ”

“Rablerinden korkanların tenleri ondan dolayı ürperir.”⁶³

Âyette geçen (تَقْشَعِرُّ) fiili rubâî mezîdlerden olup iki harf ziyade alan (إِفْعَالًا) bâbındandır.

7.1.14. Taaccüb Fiilleri

İncelemiş olduğumuz setlerin hiçbirinde bu konuda âyetlerle istişhâd yapılmamıştır. Hâlbuki bu konuda Kur'an'da az da olsa örnekler mevcuttur. Şu âyetler örnek olarak verilebilir:

“أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ”

“Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün öyle bir işitirler ve öyle bir görürler ki! Ne var ki o zalimler bugün tam bir sapkınlık içindedirler.”⁶⁴

Âyette geçen (أَسْمِعْ بِهِمْ) ve (أَبْصِرْ) kelimeleri taaccüb fiillerinin ikinci sigasıdır. Âyette birinci kelime zamir mevcut olup ikinci kelime olan (أَبْصِرْ) ona matuf olduğu için burada zamir gelmemiştir.

“قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ”

“Kahrolası o insan! Ne kadar da inkârcı!”⁶⁵

Âyette geçen (مَا أَكْفَرَهُ) kelimesi taaccüb fiillerinin birinci sigasıdır.

7.2. İsimlerle İlgili Konularda Âyetlerle İstişhâd

7.2.1. İsimlerde Müzekkerlik ve Müenneslik

“وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ”

“Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan baş kasına ağır gelir.”⁶⁶

Âyette geçen (الصَّلَاةِ) ve (كَبِيرَةٌ) kelimeleri müennes kelimelerdir ve sonlarındaki (ة) harfi müenneslik alametidir. (الصَّبْرِ) ve (الْخَاشِعِينَ) kelimeleri de müzekker kelimelerdir.

“إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا”

⁶¹ el-Ahzâb 33/11. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 3/272-283.

⁶² Âl-i İmrân 3/185. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/134-145.

⁶³ ez-Zümer 39/23. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 2/134-145.

⁶⁴ Meryem 19/38.

⁶⁵ Abese 80/17.

⁶⁶ el-Bakara 2/45. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/14-19.

“Yeryüzü kendine has bir sarsıntıya uğratıldığı zaman.”⁶⁷

Âyette geçen (الْأَرْضُ) kelimesi mecazi müenneslerdendir.

“فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَىٰ”

“O hâlde, eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.”⁶⁸

Âyette geçen (الذِّكْرَى) kelimesi, sonunda bulunan elif-i maksûre’den dolayı müennestir.

7.2.2. Nekre ve Ma’rife

“إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ”

“Yaratan Rabbinin adıyla oku.”⁶⁹

Âyette geçen (رَبِّ) kelimesi (كَ) zamirine izafe edildiği için zamirle birlikte kendisi de ma’rife olmuştur.

7.2.3. İsm-i Fâil

“مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ”

“O, hesap, mükâfat ve ceza gününün (ahiret gününün) mâlikidir.”⁷⁰

Âyette geçen (مَالِكِ) kelimesi sülâsî mücerred fiilden ism-i fâildir.

“ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ”

“İşte Allah, gaybı da görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.”⁷¹

Âyette geçen (عَالِمِ) ve (الرَّحِيمِ) kelimeleri ism-i fâil sigasındadır. (الْعَزِيزُ) kelimesi ise (فَعِيلِ) vezninden gelse de ism-i fâil değil sıfat-ı müşebbehedir.

“لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ”

“Eğer biz, bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.”⁷²

Âyette geçen (خَاشِعًا) kelimesi sülâsî mücerred fiilden, (مُتَصَدِّعًا) kelimesi ise sülâsî mezîd humâsî fiilden ism-i fâildir.

7.2.4. İsm-i Mef’ûl

“يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ”

“O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelebekler gibi olacaktır.”⁷³

Âyette geçen (الْمَبْثُوثِ) kelimesi sülâsî mücerred fiilden ism-i mef’ûl sigasında gelmiştir.

“رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً”

“Bu delil, tertemiz sayfeleri okuyan, Allah tarafından gönde rilen bir peygamberdir.”⁷⁴

⁶⁷ ez-Zilzâl 99/1. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/14-19.

⁶⁸ el-A'lâ 87/9. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/175-176.

⁶⁹ el-Alak 96/1. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/30-35.

⁷⁰ el-Fâtîha 2/2-4. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/44-49.

⁷¹ es-Secde 32/6. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/44-49.

⁷² el-Haşr 59/21. Kablan, *Akademik Arapça*, 1/91-100.

⁷³ el-Kâria 101/4. Kablan, *Akademik Arapça*, 1/101-108.

⁷⁴ el-Beyyine 98/2. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 3/347-349.

Âyette geçen (مُطَهَّرَةً) kelimesi sülâsî mezîd fiilden ism-i mef'ûl sigasında gelmiştir.

“وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ”

“Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık.”⁷⁵

Âyette geçen (مَسْنُونٍ) kelimesi sülâsî mücerred fiilden ism-i mef'ûl sigasında gelmiştir.

7.2.5. İsm-i Âlet

“وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ”

“Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez.”⁷⁶

Âyette geçen (مَفَاتِحُ) kelimesi (مِفْتَاحُ) kelimesinin cemisi olup ism-i âlettir, (مِفْعَالٌ) veznindedir.

“وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ وَلَا تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أَرِيكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ “عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ”

“Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, O’ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik tutmayın. Ben sizi maddî bakımdan iyi bir durumda görüyorum; ama doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum.”⁷⁷

Âyette (الْمِكْيَالَ) ve (الْمِيزَانَ) kelimeleri (مِفْعَالٌ) vezninde gelmiş ism-i âlettir.

7.2.6. İsm-i Tasğîr

İncelemiş olduğumuz setlerin hiçbirinde bu konuda âyetlerle istişhâd yapılmamıştır. Hâlbuki bu konuda Kur’an’da bazı örnekler mevcuttur. Şu âyetler örnek olarak verilebilir:

“وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا”

“Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik).”⁷⁸

Âyette geçen (شُعَيْبًا) kelimesi ism-i tasğîrdir.

“يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزَمِ الْأُمُورِ”

“Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.”⁷⁹

Âyette geçen (بُنَيَّ) kelimesi ism-i tasğîrdir.

7.2.7. İsm-i Tafdîl

“وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَىٰ”

“Şüphesiz ahiret azabı daha şiddetli ve daha kalıcıdır.”⁸⁰

Âyette geçen (أَشَدُّ) ve (أَبْقَىٰ) kelimeleri müfret ism-i tafdîl sigasında gelmiştir.

“كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ”

⁷⁵ el-Hicr 15/26. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 3/347-349.

⁷⁶ el-En’âm 6/59. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/76-79.

⁷⁷ Hûd 11/84.

⁷⁸ el-A'râf 7/85.

⁷⁹ Lokmân 31/17.

⁸⁰ Tâhâ 20/127. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 4/34-36.

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”⁸¹

Âyette geçen (خَيْرٌ) kelimesi ism-i tafdîl sigasındadır.

7.2.8. İsm-i Mensûb

“وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا”

“Böylece biz onu (Kur’ân’ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik.”⁸²

Âyette geçen (عَرَبِيًّا) kelimesi (عَرَبٌ) kelimesinden ism-i mensûbtur.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمَّا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
“النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ”

“(Ey Muhammed!) De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümlerine kendisine ait olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde Allah’a, bir de O’na ve sözlerine inanan Resulüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.””⁸³

Âyette geçen (النَّبِيِّ) ve (الْأُمِّيِّ) kelimeleri ism-i mensûbtur.

7.2.9. Sıfat-ı Müşebbehe

“مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَعَزِيزٌ عَزِيزٌ”

“Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”⁸⁴

Âyette geçen (عَزِيزٌ) ve (قَوِيٌّ) kelimeleri (فَعِيلٌ) vezninde sıfat-ı müşebbehe olarak gelmiştir.

“إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ”

“Doğrusu sana buğzeden, soyu kesik olanın ta kendisidir.”⁸⁵

Âyette geçen (الْأَبْتَرُ) kelimesi (أَفْعُلُ) vezninde sıfat-ı müşebbehedir.

7.2.10. İsm-i Zaman, İsm-i Mekân ve Masdar-ı Mîmî

“سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ”

“O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”⁸⁶

Âyette geçen (مَطْلَعٌ) kelimesi masdar-ı mîmî olarak gelmiştir. Kelimeye ism-i mekân manası da verilebilmektedir.

“حَتَّى إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ”

“Güneşin battığı yere varınca.”⁸⁷

Âyette geçen (مَغْرِبٌ) kelimesi ism-i mekân olarak gelmiştir.

“وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا”

⁸¹ Âl-i İmrân 3/110. Kablan, *Akademik Arapça*, 3/107-114.

⁸² er-Ra’d 13/37. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü’l-Müşeccia*, 1/84-89.

⁸³ el-A’râf 7/158. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü’l-Müşeccia*, 1/84-89.

⁸⁴ el-Hac 22/74. Kablan, *Akademik Arapça*, 3/25-34.

⁸⁵ el-Kevser 108/3. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü’l-Müşeccia*, 1/58-61.

⁸⁶ el-Kadr 97/5. Nâsıf Mustafa Abdulaziz - Muhyiddin Salih, *el-Arabiyyetü li’l-Hayât* (Riyad: Câmi’atü’l-Melik Suud, 1994), 4/91.

⁸⁷ el-Kehf 18/86. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 4/28-30.

“Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar.”⁸⁸

Âyette geçen (مَخْرَج) kelimesi mimli masdardır.

7.2.11. Mübalağalı İsm-i Fâil Sigaları

“سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَلُونَ لِلسُّخْتِ”

“Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir.”⁸⁹

Âyette geçen (سَمَاعُونَ) ve (أَكَلُونَ) kelimeleri, (فَعَالٌ) vezninde mübalağalı ism-i fâildir.

“وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ”

“Rabbin, çok bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir.”⁹⁰

Âyette geçen (الْغَفُورُ) kelimesi, (فَعُولٌ) vezninde mübalağalı ism-i fâil sigasıdır.

7.2.12. Menkûs, Maksûr ve Memdûd İsimler

“وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى”

“Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?”⁹¹

Âyette geçen (مُوسَى) kelimesi maksûr isimdir.

“وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ”

“Gökte rızkınız ve size vaad olunan şeyler vardır.”⁹²

Âyette geçen (السَّمَاءِ) kelimesi memdûd isimdir.

7.3. Zamirlerle İlgili Konularda Âyetlerle İstişad

“وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَشِيَّةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا”

“Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır.”⁹³

Âyette geçen (أَوْلَادَكُمْ) ve (نَرْزُقُهُمْ) kelimelerindeki (هُمْ) ve (كُمْ) lafızları muttasıl zamirlerdir. (نَحْنُ) munfasıl ref' zamiri, (إِيَّاكُمْ) ise munfasıl nasb zamiridir.

“وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ”

“Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”⁹⁴

Âyette geçen (يُرْضِعْنَ) kelimesinin sonunda bulunan (نَ) harfi, file bitişmiş olan muttasıl merfû' zamiridir. (أَوْلَادَهُنَّ) kelimesindeki (هُنَّ) zamiri, isme bitişmiş ve izafetten dolayı muttasıl mecrûr zamir olmuştur.

“وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا”

“Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit (ve örnek) idim.”⁹⁵

⁸⁸ et-Talâk 65/2. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/64-69.

⁸⁹ el-Mâide 5/42. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/54-57.

⁹⁰ el-Kehf 18/58. İbrahim Kaçar vd., *el-Kavâidü'l-Müşeccia*, 1/54-57.

⁹¹ Tâhâ 20/17. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 4/104-130.

⁹² ez-Zâriyât 51/22. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 4/104-130.

⁹³ el-İsrâ 17/31. Kablan, *Akademik Arapça*, 1/11-20, 179-186.

⁹⁴ el-Bakara 2/233. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/113-114.

⁹⁵ el-Mâide 5/117. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/113-114.

Âyette geçen (كُنْتُ) fiilinin sonuna bitişen (تُ) zamiri, muttasıl merfû' zamirdir. (عَلَيْهِمْ) kelimesinde (هُمْ) zamirdir ve harfi cere bitiştiğinden dolayı muttasıl mecrûr zamir olarak kullanılmıştır.

“وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا”

“Onu yüce bir makama yükselttik.”⁹⁶

Âyette geçen (هُ) zamiri (رَفَعَ) fiilinin mef'ûlü konumunda olup muttasıl nasb zamiridir.

“مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى”

“(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.”⁹⁷

Âyette geçen (هَا) zamirleri harf-i cerlere bitiştiği için muttasıl cer zamiridir.

Sonuç

Bu çalışma ülkemizde İslami ilimler eğitimi alanında çok önemli bir yere sahip olan ilahiyat fakültelerinde devam eden Arapça öğretiminde sarf ilminin önemini ve yaygın olarak kullanılan öğretim setlerindeki sarf konularında âyetlerle istişhâd durumunu incelemektedir. Sarf ve nahiv ilimleri İslamî ilimlerin anlaşılmasında temel araçlar olarak görülmüş, tarih boyunca kaleme alınan eserlerde âyet ve hadislerden örnekler verilerek öğretim desteklenmiştir. Günümüzde de ilahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde kullanılan öğretim setlerinde aynı yöntem sürdürülmektedir. Sarf öğretiminin sağlam kaynak ve yöntemlerle yapılması hem eğitmen hem de öğrenci açısından önemli kazanımlar sağlamakta, âyet ve hadislerle istişhâd ise öğrencinin bilgi seviyesini artırarak bir yandan öğrenilen bilgilerin kalıcılığını pekiştirmekte diğer yandan Kur'an ve hadis kültürüne katkı sağlamaktadır.

Çalışmada ülkemizdeki ilahiyat fakültelerinde yaygın olarak kullanılan setlerden dördü incelenmiştir. Bunlar, *Akademik Arapça*, *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, *el-Kavâ'idü'l-Muşecci'a* ve *el-Arabiyyetü li'l-Hayât* adlı dört farklı Arapça öğretim setidir. Bu setlerin genel olarak benzer sarf konularını işlediği, sadece birkaç konunun bu genel yaklaşımın istisnası olarak belli setlerde yer aldığı görülmüştür. İstişhâd bakımından setlerde zaman zaman âyetlere yer verildiği, hadis örneklerine çok sınırlı sayıda rastlandığı tespit edilmiştir. Âyetlerle istişhâd noktasında *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk* ve *el-Kavâ'idü'l-Muşecci'a* setlerinin öne çıktığı ve diğer setlerden daha fazla sayıda âyete yer verdiği dikkat çekmektedir. İncelemiş olduğumuz setlerde sarf ilmine dair tüm konularda, bu setlerin bir veya birkaçında mutlaka âyetlerle istişhâd yapıldığı, sadece dört konuda setlerin hiçbirinde âyetlerle istişhâd yapılmadığı görülmüştür. Bu konular şöyledir: Müzârî fiilin nasb ve cezm edilmesi, sülâsî mücerred bâblar, taaccüb fiilleri ve ism-i tasğîr. Çalışmamızda bu dört konuda istişhâd olarak verilebilecek âyetlere örnekler verilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler ve tespit edilen eksiklikler çerçevesinde, ilahiyat fakültelerindeki Arapça öğretim kalitesini artırmaya yönelik şu öneriler sunulabilir:

a) Türkiye'deki ilahiyat vizyonuna uygun olarak mevcut setlerin sonraki baskılarında veya yeni hazırlanacak ulusal/uluslararası Arapça öğretim müfredatlarında, tespit edilen eksik alanlara (müzârî fiil nasb/cezmi, sülâsî mücerred bâblar, taaccüb fiilleri, ism-i tasğîr) yönelik âyet

⁹⁶ Meryem 19/57. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/113-114.

⁹⁷ Tâhâ 20/55. İbrahim el-Faruk vd., *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*, 2/317-318.

örnekleri (şevâhid) eklenmelidir. Kurallar yapay cümleler yerine Kur'an'ın canlı morfolojik dokusuyla tahkim edilmelidir.

b) İlahiyat fakültelerindeki sarf öğretiminde âyetlerle istişhâd, sadece kuraldan sonra gelen kuru birer örnekleme aracı olarak bırakılmamalıdır. Hazırlık sınıfındaki morfolojik istişhâd süreci, öğrencilerin üst sınıflarda görecekları Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam gibi temel İslam bilimleri metinlerinde karşılaşacakları semantik dönüşümleri fark etmelerini sağlayacak “işlevsel dil bilgisi” anlayışıyla entegre edilmelidir.

c) Bu çalışma dört popüler set ve sarf ilmi sınırlarında gerçekleştirilmiştir. Dil öğretimindeki istişhâd haritasının tam olarak çıkarılabilmesi için söz konusu setlerin Nahiv ve Belagat konularındaki âyet/hadis kullanım oranları da nicel ve nitel analizlerle incelenebilir. Ayrıca bu setlerdeki Hadislerle istişhâd durumuna odaklanan müstakil akademik çalışmaların yapılması da mümkündür.

Kaynakça/References

- Abdulaziz, Nâsîf Mustafa-Salih, Muhyiddin. *el-Arabiyyetü li'l-Hayât*. 4 Cilt. Riyad: Câmi'atü'l-Melik Suud, 1994.
- Acar, Mehmet Maşuk. “Kıraatlerle İstişhâdın Nahiv Konularının Anlaşılmasındaki Rolü (Şerhu İbn 'Akîl Örneği)”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 6/3 (13 Aralık 2022), 399-428. <https://doi.org/10.52115/apjir.1208363>
- Akçakoca, Yusuf. *Arap Dilinin Temel Dayanakları*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2023.
- Akçay, Halil. *Sıfırdan Zirveye Sarf*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Arvasi, Bünyamin. “Arap Dilinde Hadisle İstişhad ve Şemseddin es-Sivasî'nin Hallü Meâkidi'l-Kavâid Adlı Eserinde İstişhad Edilen Hadislerin Tahlili”. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2022).
- Asım, Mohammad Shakib. “Sarf İlminin Tarihçesi ve Bazı Arap Dil İlmleriyle Etkileşimi”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]* 7/1 (30 Mart 2024), 52-73. <https://doi.org/10.58659/estad.1431258>
- Ayhan, Halis. “İlahiyat Fakültesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/70 72. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Dede, Halis-Çıkar, Mehmet Şirin. “Ebû Osman el-Mâzinî ve Sarf İlmindeki Yeri = Ebû Osman Al-Mâzinî and Its Role in Arabic Morphology”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/47 (2016).
- Durmuş, İsmail. “İstişhâd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ekinci, İsmail. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerine Verilen Arapça Hazırlık Eğitimine Dair Bir İnceleme”. *Van İlahiyat Dergisi* 7/11 (15 Aralık 2019), 144-161. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3566872>
- el-Fârûk, Abdurrahman b. İbrâhîm vd. *el-Arabiyyetü beyne Yedeyk*. 4 Cilt. Riyad: Arabic For All, 2014.

- Esin, Mehmet Nezir. *İlme Adanmış Bir Ömür: Zeynelabidin Âmidî ve el-Mesâî lu'l Maksûde Adlı Eseri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.
- Genç, M. Fatih. "Avrupa ve Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri Lisans Programları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/1 (2013).
- Güler, İsmail (ed.). *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*. İstanbul: İSAM Yayınları, Birinci Basım, 2015.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l -Arab*. 9 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2013.
- Kılıç, Hulusi. "Sarf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/136-137. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kablan, Süleyman. *Akademik Arapça*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2023.
- Kaçar, Halil İbrahim vd. *el-Kavâidü'l-Muşecci'a*. 2 Cilt. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2019.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Oğuz, Orhan. "İlahiyat Fakültesi Hazırlık Sınıfından Sonra Arapça Öğretiminde Kesintiye Uğraması Sorunu". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/2 (24 Temmuz 2019).
- Soyipek, Hasan. "İlahiyat Fakülteleri Hazırlık Sınıflarında Yürütülen Arapça Öğretimine İlişkin Öğrenci Başarılarının Tespit edilmesi: Isparta İlahiyat Fakültesi Örneği ". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (01 Haziran 2014)
- Tekin, Mahmut. "Kur'ân ile İstishâd Yöntemi Açısından Hatib eş-Şirbîni'nin 'Nûru's Seciyye fî Halli Elfâzi'l-Âcurrûmiyye' Adlı Eseri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (25 Aralık 2020), 152-166. <https://doi.org/10.34085/buifd.792702>
- Ülker, Şehmus. "Şârihlerin Sarf İlminin Gelişimindeki Rolü ve Katkıları: Cürçânî'nin Şerhu'l-'İzzî Adlı Eseri Özelinde Bir İnceleme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57 (31 Aralık 2024), 259-275. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1550442>
- "Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi". Erişim 05 Ağustos 2025. <https://istatistik.yok.gov.tr/>